

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXV/4—5

**БЕОГРАД
1982.**

НАШ ЈЕЗИК

САДРЖАЈ

За континуитет у књижевном језику и његовом усавршавању (ЖИ- ВОЈИН СТАНОЈЧИЋ)	183
Морфема <i>-тељ-</i> у савременом српскохрватском језику (СТАНА РИ- СТИЋ)	189
Полисемија и хомонимија у рјечницима савременог српскохрватског језика (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	231
О дистрибуцији фонема уз иницијално <i>г</i> у српскохрватском језику (ВАСА ПАВКОВИЋ)	242
О основама <i>мљин-</i> и <i>мљин-</i> (одговор Асиму Пеци) (МИЛАН МОГУШ)	248
Неколико напомена уз претходни чланак проф. М. Могуша (АСИМ ПЕЦО)	254
Поводом неких спорних језичких питања у Енциклопедији Југосла- вије (МИТАР ПЕШИКАН)	265
Језичка култура	
О једном случају употребе предлога <i>с(а)</i> (РАТОМИР ЦВИЈЕТИЋ)	269
О „правилном“ и уобичајеном у књижевном језику (ЈОРДАН МО- ЛОВИЋ)	273
О обради транскрипције кинеских имена у оквиру нормативистич- ких пројеката у БиХ (МИТАР ПЕШИКАН)	280
Регистар	293

О ДИСТРИБУЦИЈИ ФОНЕМА УЗ ИНИЦИЈАЛНО Г У СРПСКОХРВАТСКОМ ЈЕЗИКУ

1. Дистрибуција фонеме, основне јединице фонолошког система, представља збир свих контекста, окружења, у којима се дата фонема може појавити (у одређеном, посматраном језику).

Може се утврђивати дистрибуција појединачних фонема (у одређеном или више положаја), дистрибуција скупова фонема, дистрибуција фонема у оквиру једног утврђеног положаја (иницијалног или ког другог), дистрибуција одређене врсте гласова и сл.

Подаци добијени комплетном дистрибутивном анализом појединих језика су погодан материјал за компарацију језика у оквиру језичких породица или за поређење различитих језика (који не припадају истим породицама). На основу истих података могуће је проучавати акустичност, мелодичност одређеног језика или језичке породице и сл.

Оваква проучавања су, уз то, од изузетног значаја у дефектологији — при оспособљавању људи са оштећеним говорним и слушним органима за комуницирање.

2. Речници (једног језика али и двојезични итд.) пружају погодан материјал за истраживање дистрибуције фонема, али се при раду са њима и при вредновању и коришћењу добијених резултата морају имати на уму нека ограничења која су условљена природом самих речника, с једне, и природом испитиваних фонема (група фонема итд.), с друге стране.

Ни један речник није у стању да довољно верно репродукује синхроно стање лексике. Језик се непрекидно мења, речи се рађају и нестају из различитих, најчешће ванлингвистичких разлога. У речнике, зависно од врсте и намене њихове, улази мноштво архаизама, индивидуализама, песничких кованица (које су кад више, а кад мање успеле), речи из стручних, често уских, терминологија, дијалектизама — дакле: речи које више не живе нормалним животом речи књижевног језика.

Вишетошни речници, какав је „Речник српскохрватског књижевног и народног језика“, који издаје САНУ, а израђују сарад-

ници *Института за српскохрватски језик* у Београду, излазе из штампе деценијама. Једном објављена књига, једном обрађено слово, за дуго низ година, не може бити допуњено новом лексиком. Не могу се, у речнике овог типа, убацити омашком или недостацима грађе пропуштене лексеме.

Лагано застаревање грађе и података у речнику, одмах по изласку његовом из штампарије, не умањује његову научну и културну вредност, али се, како смо истакли, свеколиким анализама речничке грађе мора прићи са нужном резервом.

3. Користећи се трећом књигом „Речника српскохрватског књижевног и народног језика“ (у даљем тексту: *Речник*), покушали смо да на основу њене грађе, утврдимо дистрибуцију фонема које се налазе у лексемама са иницијалним Г, непосредно иза ње у оквиру првог слога речи, дакле, на другом месту у речи.

Ако општи модел речи обележимо са:

$$F_1 F_2 F_3 F_4 F_5 \dots F_n$$

у овом случају фонема F_1 била је фонема Г, а утврђивана је дистрибуција фонема у положају F_2 .

4. У трећем тому *Речника* налази се 14985 одредница, речи из српскохрватског књижевног и народног језика. У првом делу књиге су 2533 одреднице са иницијалним В (то је наставак слова В из претходне књиге). Једна одредница је сама фонема Г, без икаквог окружења, па ни она није ушла у ово разматрање. У речнику, дакле, постоји 12451 одредница са иницијалном фонемом Г.

Следећа табела показује број појединих фонема које се налазе у положају F_2 у речима са иницијалним Г, као и проценат појављивања истих фонема одређен на основу тог броја:

ГА	1736	лексема или	13,94%
ГВ	179	”	” 1,44%
ГД	25	”	” 0,20%
ГЂ	4	”	” 0,03%
ГЕ	617	”	” 4,96%
ГИ	463	”	” 3,72%
ГЈ	1	”	” 0,008%
ГЛ	1535	”	” 12,33%
ГЉ	56	”	” 0,45%
ГМ	82	”	” 0,66%
ГН	128	”	” 1,03%
ГЊ	241	”	” 1,94%
ГО	2149	”	” 17,26%

ГР	3725	„	„	29,92%
ГУ	1465	„	„	11,77%

5. Табела показује да се у положају иза иницијалног Г јавља само 15 фонема, половина фонолошког система српскохрватског језика. Ови резултати ће се поредити са резултатима Ђорђа Костића објављеним у раду „Методика изградње говора у деце оштећена слуха“, изд. Савеза друштвава дефектолога Југославије, 1971, стр. 25—30.

У *Речнику* се у 51,65% иза иницијалног Г налази један од вокала (а,е,и,о,у). По резултатима проф. Костића, вокали се на другој позицији у речима налазе у 40,84% речи. Разлика се тумачи разликом узорака који су били изложени испитивању. Узорак из *Речника* је партикуларнији, усмеренији. Узорак у раду проф. Костића су биле речи које су почињале свим фонемама нашег језика. Од 100696 фонема на другој позицији, у раду Ђорђа Костића, вокали се појављују у следећем броју:

А	14332	примера или	14,23%
Е	8034	„	7,98%
И	4231	„	4,20%
О	9564	„	9,50%
У	4961	„	4,93%

Резултати обају испитивања се готово подударују код фонема а и и. Нарочито су велике разлике у дистрибуцији вокала о и у. То се може протумачити природом ових вокала, али пре свега природом фонема Г у српскохрватском језику.

6. Прасловенска палатализација испред вокала предњег реда утицала је да је иницијална секвенца *ge-* била готово елиминисана из словенског наслеђа, а секвенца *gi-* је, из истих разлога, сведена на продужетак старог *gy-* које у прасловенском језику није било честа секвенца. Иако је, релативно, мали број речи које почињу са Г а да је на другом месту вокал предњег реда, у поређењу са дистрибуцијом осталих вокала, ипак их је, водећи рачуна о прасловенској палатализацији, доста велики број.

Највећи број ових речи су импорт из грчког, латинског, немачког и других језика код којих су иницијалне секвенце *ge-* и *gi-* врло фреквентне.

Тако су из грчког преузете речи: *Геја*, преко 90 речи које почињу префиксом *geo-* (од речи *геоантиклинала* до речи *геоцентричност*), *геронт* (са неколико изведеница), *герузија* и *герусија*, *гига* (са широко распрострањеним изведеницама од којих наводи-мо само неке: *гиган*, *гигант*, *гигантизам*, *гигантички*, *гиганчић*, *гигељ*), *гимназија* (са великим бројем изведеница), *гимнастика* из

које је, такође, изведено доста изведеница, те реч *гитара* (са неколико изведеница).

Из латинског су преузете речи: *гемула*, *ген* (са изузетно великим бројем изведеница од којих наводимо само неке: *генеративан*, *генерација*, *генерички*, *генетика*, *гениталије*, *генитив*, *геноцид*), *генерал* (са великим бројем изведених речи), *герирати се*, *герминативан*, *герунд* (и блиски граматички термини: *герундиј*, *герундив* и *герундијум*).

Широко су распрострањене немачке посуђенице: *гебира* и *гебирати*, *гевера* и *гевермашина*, *гевире*, *гевихт*, *гејзер*, *гелатина*, *гелендар* и *гелендер*, *гелер*, *гелтати*, *гема*, *гемајда*, *гемза*, *гемишт*, *гентел*, *гепард*, *гепек*, *гепл*, *гепла*, *герма*, *герок*, *герил* и *гершла*, *гесимс*, *гест* и *геста* (те већи број изведеница из ове речи), *Гестапо* (и изв.), *гефрајтер*, *гибира* и *гибирати*, *гибла*, *гигерл* (са изв.), *гилда*, *гимпл*, *гиртл* и *гиртла*, *гит*, *гитер*, *гифт*, *гихт*.

Велики је број турцизама: *гебра*, *гевахир*, *гезгенџија* и *гезгинџија*, *гезија*, *гејик* и *гејика*, *гел* и *гела*, *гелди*, *гемија* (и изв.), *гердек*, *герз* (и изведене речи: *герзити*, *герзовал*...), *гестек*, *геџа*, *гечерма*, *геџа* (и врло развијена породица изведеница: *геџав*, *геџаст*, *геџан*...), *гибеклија*, *гибет*, (и већи број изведеница: *гибетити*, *гибетка*, *гибетли*...), *гида* (и изв.: *гидати*, *гидаш*, *гидија*...).

Из мађарског су преузете следеће речи: *гем* (у значењу: *пеликан*), *герга*, *герган*, *герин*, *гингав* (са више изв.: *гингавица*, *гингавоћа*...).

Из француског су: *гедист(а)*, *генератриса*, *геридон*, *гетра*, *гибир*¹ и *гибирати*, *гијотина* и *гиљотина* (као и већи број изв. од ове речи), *гирандол* и *гирандола*², *гирланда*³.

Из талијанског су преузете речи: *Генузезац*, *генуески*, *геомант*⁴, *герлин*, *гесталд*, *гета* и *гето* (и *гетски*), *гиндац*, *гиснути*.

Из енглеског је свега неколико речи: *гег*, *гем* (тениски термин), *герла*, *гиг*, *гик*, *гинеа*.

Из других језика је „увезено“ тек по неколико лексема: из шпанског *герила* (и изв.) и *гитана*; из албанског: *Гега*, *гегијски* и *гесски*; из чешког *гезло* и *гесло*; из исландског реч *гејзир* и изв. *гејзирски*. Из руског језика је преузето неколико речи из вој-

¹ У *Речнику* је дата француска етимологија (*guirure*) која је стављена под знак питања. Није било могуће да утврдимо је ли то права етимологија речи *гибир* (и из ње изведене речи *гибирати*).

² Усвојена је француска етимологија (*girandole*) коју наводи *Речник*; упореди Клаићев „Велики рјечник страних ријечи, израза и краћица“ (Зора, Загреб 1972).

³ За ову реч *Речник* даје двоструку етимологију: тал. *ghirlanda* и фр. *guirlande*.

⁴ За ову реч *Речник* даје двоструку етимологију: тал. *geomante* и нем. *Geomant*.

ничке терминологије: *генералан*, *генерал-лајтант*, те речи: *гилдија*, *гимн* и *гимназистка*. Из хебрејског смо преузели реч *гера*², а из јапанског *гејша*.

У речима које почињу иницијалним секвенцама *ге-* и *ги-* значајно место заузимају и ономатопејске речи од којих наводимо само неке: *гек*, *ги*, *гик*, *гили*, *гир*, *гиц*, *гич*, *гиш*.⁵

Сви консонанти, без *Р*, у положају иза иницијалног *Г* бивају само у 17,98% речи. Једино ликвида *Л* успева да пређе границу од 2% појављивања. Фонема *Р* се на другој позицији у речи, иза иницијалног *Г*, јавља у готово 30% речи. У четвртини појављивања, 926 пута, она је у вокалној функцији.

Данашње стање нашег језика показује да су секвенце типа *г+* сугласник, изузев *гр-*, *гл-*; имале у нашем језичком наслеђу ограничено место.

У много речи могуће је констатовати континуитете прасловенских група *gr-*, *gl-*, *gor-*, *gъr*, *gol-*. И у овом случају, високој дистрибуцији су допринеле позајмице из страних језика, али и велики број ономатопејских речи које почињу секвенцом *гр-*.

Из грчког језика је преузето релативно мало речи са иницијалном секвенцом *гр-*: *грам* (и изв.), *грама* (са врло развијеном породицом изведених речи: *граматика*, *граматизирање*, *граматикалан*, *граматицитет* . . .), *графџа* (и више изв. од грчке основе *графо* 'пишем' *грамофон* (и изв.), *грима*, *гриф*.

Ни број импорта из латинског није нарочито велики: *гравис*, *гравитација* (и изв.), *град*² (и изв.), *гранула* (и изв.), *гратис*, *грека*.

Нарочито је велики број талијанизама: *грабанџа* (и већи број изведеница из исте основе), *градела* (и изв.), *градикуне*, *граднати*, *грамфа*, *гранариз*, *граната* (и изв.), *гранатијер* и *гранатир*, *грандеца*, *гранзов*, *гранзовина*, *грапа*, *гранати*, *граста* и *грастица*, *грата* (и изв.), *графит* (и изв.), *грациозо* (и изв.), *гределин*, *греко*, *греш*, *грешта* (и изв.), *грешта*² и *грештун*, *грижеле*, *грота*, *груг*, *груј* и *груја*.

Знатан је и број германизама: *граба* и *грабица*, *граба*², *градел* и *градл*, *грајзлер* (и изв.), *грал*, *грап*, *гренџер*, *грешља* и *грешљика*², *гриз*, *гринглин* и *гринглић*, *гринта* (и изв.), *гринџајс* и *гринџајз*, *гриншпан*, *гриф*, *грифл* и *грифла*, *грос*, *гроф* (и изв.), *груден*¹, *грундбир* (и више изв. од немачке речи *Грунд* (тло, земља)): *грундлин*, *грундфарба* . . .), *грунт* (и изв.), *грус*, *грушт* и *грушта*.

Известан број речи је „увоз“ из француског: *гренадир* (и изв.), *грансењер* и *грансењерски*, *гренадин* и *гренадина*, *грелелисати*, *гризета*, *гријер*, *гримаса* (и изв.), *грип*, *грифон*, *гро*, *гросерија* (и изв.), *гротеска* (и изв.), *груп* и *група*.

⁵ Нису наведене изведенице из ономатопеја *ги*, *гили* и *гиц* које су у Речнику изузетно богато посведочене.

Из енглеског су: *гренџер*, *Гринич* и *гринички*, *гроз* и *гроги* (као и *грозирати*), *громби*, *грум*.

Руског су порекла речи: *грамата*, *грамота*, *громовитач*, *громометни* и *грузило*.

Из турског језика су речи: *грбет*, *грџија*, *гримиз*⁶ (и изв.), *грмилук*, *грошлук*, а из албанског: *греп*, *гропа* и *гропан*.

Нарочито је изражен број ономатопејских речи са иницијалном секвенцом *гр-*. Наводимо само основне ономатопејске речи и основе: *гр*, *гра*, *граб*, *грак*, *грз-*, *грк-*, *грл-*, *грм-*, *гроз*, *грок-*, *гром-*, *гроф*, *гроз*, *грош*³, *гру*, *грук*, *грук грц*, *грч-*, *грц*.⁷

6. У проучавању дистрибуције фонема морају се имати у виду, како се види из овог кратког огледа, многи моменти: различити слојеви језичког наслеђа, утицаји страних језика, акустичке особине гласова и њихова стилогена вредност.

Васа Павковић

⁶ Уп. *Клаићев рјечник* који за ову реч даје арапску етимологију *kirmiz* (од санскритског *kṛmī*).

⁷ Основе: *грз-*, *грк-*, *грл-*, *грм-*, *грок-*, *гром-*, *грч-* нису у *Речнику* посведочене као самосталне ономатопеје већ само у оквиру изведеница. Јасно је да већина ових ономатопејских основа постоји и у облику самосталних ономатопеја, а њихово неувођење у *Речник* се може тумачити мањком грађе.